

137

K MODERNÍM SNAHÁM
O ZLEPŠENÍ VEŘEJNÉ
PÉČE O MLÁDEŽ

SE STANOVISKA TRESTNÍHO PRÁVA.

—
PODÁVÁ DOC. DR. JAROSLAV KALLAB.
—

ZVLÁŠTNÍ OTISK Z „PŘEHLEDU“.

V PRAZE 1910.
TISKEM EDVARDA LESCHINGRA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

II cel 11

Zdá se mi, že zjev, jenž jako málo jiných charakterisuje sociální poměry, v nichž žijeme, je stále stoupající a se prohlubující zájem o mládež. Že tu nejde jen o efemérní módní hnutí, nýbrž o závažný sociální symptom, patrně z toho, že v nejrůznější souvislosti, ve spojení se snahami často protichůdnými, stále a stále se nám v jednotlivých znacích jeví. Jest to, jako by obava o jakost příštích generací byla ve vzduchu a odtud pronikala naše myšlení a konání. Anebo je to resignace, že chtějíce uniknouti tísnivým sociálním poměrům, aspoň tam se snažíme pomoci, kde jakýchsi výsledků možno poměrně nejsnáze dosíci, a kde na druhé straně následky sociálních poměrů, stíhající nevinné, nejvíce k citu mluví?

Budíž mi především dovoleno aspoň v několika rysech toto hnutí zachytiti.

Symptom stoupajícího zájmu o péči o mládež vidím předem v tom, že její úprava, často i její břímě, přenáší se na větší, rozsáhlejší pravomoci vypravené celky, v poslední řadě na stát sám.

Nemíním ani tak úpravu školství obecného, ač i v něm zvýšený důraz, jenž se klade na celkovou a nejen intelektuální výchovu, a význam, jenž se přikládá zachování a utužení zdraví dítěte, i konečně první počátky »školství pomocného« pro děti, jež nejsou s to, aby požadavkům obecné školy vyhověly, jsou charakteristické. To však je konečně jen nutný, ovšem duchem doby řízený další vývoj instituce již zděděné.

Sociologicky zajímavější je obrat, jenž nastal v ochraně dětí na veřejnou péči odkázaných. Kdežto dříve péče o děti osiřelé a opuštěné — o jiné skupiny dětí zvláštní péče potřebujících nebylo téměř vůbec pečováno — se skoro zcela přenechávala více méně nahodilému zakročení soukromníků — ať jednotlivců nebo porůznu působících spolků, kongregací, řádů — nebo v poslední řadě péči chudinské, primitivně organizované a zpravidla ku vhodné péči o mládež zcela nezpůsobilé, množí se známky, nasvědčující tomu, že velké, celé státy nebo země objímající spolky (v Anglii a Spojených státech Severoamerických na př. National Society for the Prevention of Cruelty to Children, u nás snad teprve se vyvíjející Zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež) nebo pro péči o mládež zvlášť upravené veřejnoprávní instituce (Assistance Publique ve Francii, Fürsorge-erziehung v Německu) zcentralisují — ovšem způsobem v jednotlivostech svrchovaně různým — ochranu dětí zvláštní péče potřebujících aspoň potud, že zakročí tam, kde dosavadní orgány pro

péči o mládež zvýšeným požadavkům nevyhovují. Již v tom, že se tvoří nebo hledají orgány, jež by upozorňovaly na nedostatky péče o mládež (sirotčí rady v Německu a porůznu i u nás, Patronage de l'Enfance ve Francii, nařízení ministerstva justice daná v poslední době u nás soudcům poručenským stran zlepšení dohledu nad nezletilými) je doznáním vadnosti nynější ochrany dětí zvláštní péče potřebných.

Sociologicky nejzajímavější však snad je rozšiřování veřejné péče přes okruh dětí opuštěných a osiřelých; rozšiřuje se — často po značných bojích (Anglie, Francie) — i na děti, které žijí ve vlastní rodině, jsou tam však buď týrány neb mravně ohroženy. Veřejná moc tu zasahuje za dosavadní hranice rodiny a modifikuje v tom směru občanské právo (Francie 1889 a 1898, Německo 1900) resp. interpretuje v tom smyslu platné občanské právo (Anglie, Rakousko), že před zájmem ohroženého dítěte ustupuje moc otcovská a poručenská. Boje, jež o tyto otázky byly vedeny v Anglii, ve Francii a částečně i v Německu, nám ukazují, že tu jde o zásadní problém nemalého významu sociologického. V tradicích římského práva byla rodina oproti státu pokládána za téměř nedotknutelný, do jisté míry autonomní celek. Nyní hranice proti státu dostává velký průlom; stát osvojuje si právo dohledu nad rodinou v tom směru, zda jest s to, aby dostála hlavnímu svému společenskému úkolu: vychovávat zdravý a k společenskému životu způsobilý dorost; tam pak, kde dítě ve

vlastní rodině je ve svém vývoji ohroženo, odmítá je stát z moci otcovy a činí opatření k jeho další výchově.

To jest zjev, jež nelze podceňovati; třeba by již to bylo zajímavé, že stát celou svou mocí chrání dítě proti přehmatům rodičů, že tedy moc rodičů nad dětmi nepojímá již jako věc zcela soukromoprávní, nýbrž jako do jisté míry veřejnoprávní záležitost, za moc, jež je nejen právem, nýbrž i povinností, za jejíž správné vykonávání rodiče státu jsou zodpovědni: třeba, pravíme, by již tento zjev o sobě byl pozoruhodný, zvláštního zájmu zasluhuje jeho hlubší příčina. Příčina tohoto zjevu je, že rodina velmi často — neboť jen hromadné zjevy mohly vyvolati tak souhlasné hnutí v zákonodárství různých států — není za nynějších společenských poměrů s to, aby výchovnému svému úkolu dostála; jen tento nedostatek rodiny mohl vzbuditi potřebu orgánů, jež by rodinu k plnění její přirozené povinnosti donutily, neb, není-li to možno, za ni převzaly úlohu učiniti dorost k společenskému životu tělesně i mravně způsobilým.

Tento pokrok neb spíše obrat ve vývoji péče o mládež spadá do doby, kdy trestní právo prožívalo důležitou krizi. Kdybychom hledali dále, snad bychom našli, že poslední příčina jak krise ve vědě trestního práva, tak změny v nazírání na úkoly státu v péči o mládež, tak celé řady jiných zjevů jest stejná. Snad bychom našli, jak na místo starého, pravověrně liberálního, či lépe individualistického nazírání na stát a společnost,

jak je vypracovali francouzští filosofové doby osvícenské, se pozvolna propracovává lidstvo k novým společenským formám. Máme již vůbec formulí pro to, co se rodí? Kolik je tu hesel a kolikrát kolik je tu negací pro to, k čemu spějeme!

Byla by velice zajímavá paralela mezi národním hospodářstvím, vzdalujícím se liberálních nauk, nazíráním na rodinu, vzdalujícím se idylického pojmání rodiny, a trestním právem, vzdalujícím se pojmání zločinu jako porušení jakési ideální rovnováhy, jež trestem musí opět býti vyváženo.

Ve všech třech případech se vyšlo od zcela schematického pojmání lidského konání. Ne lidé, nýbrž jakási ideální schemata lidí to byla, jež volnou konkurencí měla dojíti uspokojivých hospodářských forem, schemata, bohužel, byli ti rodiče, již vždy nejlepší záruku poskytovali měli dobré výchovy, a schemata byli ti zločinci, kteří »porušovali společenskou smlouvu«, stavěli svou vůli proti vůli státu, prohřešovali se proti kategorickému imperativu, a byli vězněni jen proto, aby se porušená rovnováha spravedlnosti vyrovnala. Byly to ideální konstrukce, za něž jako za první počátky vědeckého badání sociologického nemůžeme býti dosti vděční, jež však skutečnost vyvrátila. Snad jen na ten čas, na dobu přechodu, volná konkurence ničí celé řady existencí, spoléhání na výchovný vliv rodiny vede k dorostu, jenž vždy nevyhovuje, a idealistické pojmání úkolů trestu nezabránilo

přeplnění trestnic a vzniku zločinnosti, jež jako choroba prožírá jednotlivé společenské vrstvy.

Věda i zákonodárství nemohly před těmi fakty zavíratí oči.

Naznačil jsem obrat, jenž nastal v pojmání poměru státu k výchovným úkolům rodiny.

Co si podobného v téže době se odehrálo ve vědě trestní. Jako tam jsme se musili rozloučiti s myšlenkou, že by všichni rodiče byli tak moudří, cituplní a prozíraví a v příznivých poměrech žijící, aby své děti zcela spolehlivě sami dobře vychovávali, tak zde jsme se musili spřáteliti s myšlenkou, že nestačí trestní právo, jež by jen jaksi podškrtyvalo svými tresty jistou hodnotní stupnici, poněvadž zločinci nejsou tak moudří, cituplní a rozvážní a nežijí v tak příznivých poměrech, aby byli s to, by tento ethický moment trestu chápali. A jako tam musila společnost i stát hledati prostředek, jak nejlépe, třeba proti rodičům, zachrániti dorost, tak zde, ovšem pomaleji, hledáme prostředek, jak zachrániti pro společnost zločince, neb jak jej učiniti neškodným.

Obrat prakticky počíná se jeviti v trestním právu mladistvých. U mladistvých nedostatky platného práva trestního a jeho často přímo nepříznivé účinky nejvíce bijí do očí. Proto téměř všude pozorujeme, že praxe nevyčkává ani výsledku boje mezi konservativní — klassickou a pokrokovou — pozitivistickou školou trestního práva a snaží se aspoň v rámci platného práva svou pravomoc uplatniti ve prospěch mravní zá-

chranu mladistvých zločinců. V Anglii zákonodárství s nevšední tam hbitostí se uchopilo této nové myšlenky a mohlo etapu rychlého vývoje dovršiti zákonem z r. 1908 (Children Act), po jehož vydání můžeme v Anglii mluvit o skutečném zvláštním trestním právu osob mladistvých; trestním právu téměř zcela očištěném od ideje odplatné a vědomě na základě dlouholetých zkušeností ochranných a dobročinných jednot vypočteném na racionelní výchovné nakládání s mladistvými zločinci. V mnohém směru tu anglické právo recipovalo a v systém zpracovalo instituce jednotlivých států severoamerických. Tam došlo se namnoze ve zřízení t. zv. soudů pro mladistvé — což se v Evropě často přehlíží — k úplné negaci trestního práva mladistvých. Zločin se stal zcela jen symptomem, že ve výchově mladistvého jest chyba opravňující soudece, by učinil k záchraně mladistvého nejvhodnější opatření, jaké ostatně může učiniti i, aniž by k zločinu došlo, již pro špatné chování, proto, že mladistvý vyrůstá v nepříznivém společenském prostředí, a pod. Svobodná Amerika v tomto ohledu došla k takovému rozšíření pravomoci soudu oproti autonomii rodiny, o jakém si v našich poměrech těžko můžeme učiniti představu.

Avšak i k mírnějšímu a, zdá se, spolehlivějšímu vzoru anglickému jest na pevnině evropské ještě daleko. Z velké části ovšem také nedostatek příslušných ústavů a zařízení výchovných i zkušeností odborných, jež anglickému a americkému zákonodárci poskytovaly různé, po

celé zemi rozvětvené dobročinné a ochranné spolky, překážel rychlejšímu vývoji trestního práva osob mladistvých. Pokud tato překážka dovoluje, snaží se praxe, nevyčkávajíc často ani změny zákona, při trestání osob mladistvých uplatnit ideje výchovné. Tak ustanovení čl. 66. code pénal, že soudce, dojde-li k poznání, že mladistvý jednal bez způsobilosti rozpoznávání, t. j. aniž by byl s to si trestnost svého jednání uvědomiti, má jej obžaloby zprostiti, zároveň však může jej odkázati do ústavu výchovného. Toto ustanovení umožnilo novější praxi francouzské formálním osvobozením poskytnouti mladistvému místo trestu potřebné výchovy. Také instituce podmíněného odsouzení stává se v rukou rozvážných, dobročinnými institucemi podporovaných soudců vhodným výchovným opatřením proti těm mladistvým zločincům, u nichž výstraha je jistě dostatečným motivem k polepšení.

V Německu a v Rakousku instituce zvláštních soudců vrchnoporučenských s pravomocí značně se blížíci pravomoci zvláštních soudů pro mladistvé v Americe poskytovala by příznivé východisko reformě. Ovšem v Německu, a snad ještě více v Rakousku, nedostatek vhodných výchovných institucí pro děti, zvláštní péče potřebující, byl, a z největší části dosud jest, překážkou úspěšné činnosti těchto soudů. V Německu do určité míry nápravu zjednały po roce 1900 v jednotlivých státech vydané zákony o péči výchovné (Fürsorgeerziehungsgesetze), jež

ukládají zpravidla menším správním celkům (krajům) povinnost, aby určitá výchovná opatření (ústavy, organisaci dohledu nad dětmi do cizích rodin dávanými) pro děti zvláštní péče potřebující pořídily. Další krok pak byl učiněn tím, že v obvodech jednotlivých vrchních zemských soudů (nejdříve v r. 1908 ve Frankfurtě) byly podniknuty pokusy sloučiti v těchže rukou pravomoc poručenského soudce s pravomocí trestního soudce nad mladistvými tak, aby, pokud zákon nepřipouští, výchovná opatření nastoupila místo trestu, aspoň vedle trestu hned vše zařízeno bylo, čeho k mravní záchraně mladistvého zločince jest třeba.

V Rakousku od roku 1892 v řadě nařízení ministerstvo spravedlnosti poukazovalo poručenské soudce, aby ochráně dětí, zvláštní péče potřebujících, především svou pozornost věnovali, politické a školní úřady pak byly nabádány, aby poručenským soudům při této činnosti byly nápomocny. Zvlášť trestním soudům opětovně bylo uloženo, aby, odsoudí-li provinilce mladistvého, neb vyjdou-li při nějakém trestním řízení na jevo okolnosti, ukazující potřebu nějakého ochranného opatření ve prospěch mladistvé osoby, poručenského soudce o tom zpravily, by mohl zařídit, čeho třeba. Od 1. ledna t. r. pak, podobně jako v Německu, byla u okresních soudů pravomoc poručenských soudců s pravomocí trestních soudců nad mladistvými sloučena v těchže rukou. Všechny tyto snahy, jež se mimo to jeví i v nařízeních, předpisujících, aby při

výkonu trestů u mladistvých se dbalo cíle výchovného, dosud nepřinesly mnoho ovoce hlavně proto, že téměř zcela se nedostává ústavů a zařízení pro děti, zvláštní péče potřebující. Jednotlivé zemské výbory ovšem se snaží z přebytků kumulativních sirotčích pokladen nejnaléhavější potřebě odpomoci, také jednotlivá větší města jeví chvalitebný zájem o mládež, to vše, i s ústavy polepšovacími, od r. 1885 existujícími, jsou jen nepatrné krůčky, jsou zařízení ani nejskrovnějším požadavkům nevyhovující.

Nám však na tomto místě neběží o kritiku těchto zařízení, nýbrž o jejich sociologické ocenění. I v těch skrovných zárodcích budoucích institucí, jež u nás pozorujeme, můžeme viděti směr, jímž vývoj se děje, kdybychom ani neměli před sebou osnovu zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých a osnovu nového trestního zákonníku.

Spojíme-li tyto jednotlivé, v trestním právu mladistvých se jevící symptomy v souvislý obraz, tu bije jedno do očí: Trestní právo mladistvých, očištěno od příměsků ideje odplaty, staví se do služeb veřejné péče o mládež.

Co to znamená se stanoviska trestního práva a co to znamená s vyššího stanoviska sociologického? Trestní právo, aspoň v úzkém okruhu trestního práva mladistvých, vzdává se svých metafysických aspirací vyrovnávací spravedlnosti a stává se prostředkem k dosažení určitého, pozemského cíle. Pozemského cíle, jež

možno, ne-li smysly vnímati, tož aspoň ciferně vyjádřiti; tímto jaksi hmotným cílem trestního práva je klesající procento zločinců mladistvých. Abychom k tomuto cíli došli, musíme znáti materiál, s nímž pracujeme, i podmínky, za nichž pracujeme. Obzor vědy trestního práva se šíří. Ne již jen znalost zákonů, ne již jen filosofické spekulace o posledních cílech trestání, zcela konkrétní otázky dědičnosti, vlivu prostředí, psychologie mladistvých zločinců, zvláště reakce mladistvých duší na trest nás zajímají. Nová pole, nové úkoly a nové metody badání se tu otvírají pěstitelům vědy trestního práva. Při tom zdánlivém rozšíření obzoru jak skromými jsme se stali! Vlastní příčinu trestání a poslední jeho účinky, všechny ty úvahy, jež ještě před padesáti lety výhradně, a nyní ještě z velké části, tvoří podklad systémů trestního práva, odkázali jsme do říše nepoznatelného, přenechali jsme je filosofii, ne-li víře, a omezili jsme se na to, co možno měřiti, počítati, smysly vnímati. Je to správná cesta, jíž se trestní právo dává, opouštějíc mateřský dům filosofie a stávajíc se, třeba na odděleném území, sousedkou a spolupracovnicí věd přírodních? O tom budou jiní souditi. Avšak i odsoudí-li budoucnost tento směr trestního práva a vrátí-li se pak kajčně do služeb toho, co se nám nyní zdá nerozluštitelnou filosofickou záhadou — proč trestáme? — doufejme, že aspoň uzná neodolatelné donucení.

A tím přicházíme k druhé otázce, co znamená tento obrat se stanoviska sociologického.

Trestní právo, to jest ona moc státní, jež ve formě trestu uplatňovala neb domnívala se uplatňovati ony metafysické ideje, jež stará theorie jí vykazovala, počíná se uplatňovati v nových formách ve službách nových idejí. Omezíme-li se zase jen na trestní právo mladistvých, můžeme říci, že ony formy ideje jsou v podstatě tytéž, jež jsme poznali, jednajíce o veřejné péči o mládež. Jinými slovy: Trestní právo mladistvých stává se článkem veřejné péče o mládež. Mladistvý zločinec není již, aneb aspoň není jen zločincem, proti němuž míří »meč křivdu kárající«, nýbrž dítětem, z něhož rodina svými prostředky nemohla neb nechtěla učiniti občana, k společenskému životu schopného a u něhož nyní stát musí nahraditi to, čeho se nedostává: výchovu, neb bezpečné opatření, by byl neškodným.

Vidíme opět ono přesunutí úkolu rodiny na vyšší společenský celek, stát, ono přesunutí, na něž jsme svrchu upozornili. Tam jsem se zmínil o vlastní příčině tohoto přesunování: neschopnost rodiny, aby vlastnímu svému sociálnímu úkolu: poskytovat společnosti zdravý a k společnému úkolu způsobilý dorost, dostála. V organismu rodiny jeví se tu defekt, jímž valí se nebezpečí na společnost v nynější její formaci. Chudinská péče, systematicky organisovaná dobročinnost a na konec stát s tou mocí, již dosud na trestání vynakládal, staví se proti tomuto nebezpečí. Zákon sebeobrany, obrany nynější společenské struktury, nutí stát, aby změ-

nil frontu svého trestního práva, a nutí tedy i theorii trestního práva, aby tentýž obrat učinila.

Vítáme snahy o zlepšení veřejné péče o mládež, vítáme obrat, jenž se v tomto směru děje v trestním právu; vítáme je jako nutnost, jako prostředek k úkojení neodbytné potřeby.

Jsme na přechodu, a přehlédneme tedy jen krátkou část své cesty, směru sociální přeměny, jež se děje.

Jedno však i při všem nadšení pro zlepšení veřejné péče o mládež a o účelnější v tomto směru úpravu trestního práva mladistvých cítíme: že totiž všechna tato práce byla by ne odstraňováním, nýbrž jen oddalováním katastrofy, kdyby se nenašel prostředek, jak navrátiti rodině schopnost, aby nynějším i budoucím zvýšeným svým úkolům v oboru péče o mládež dostála. Netrhat, nýbrž pokud možno sesilovat svazky rodinné, mělo by býti předním úkolem nejen veřejné péče o mládež a s ní spojeného trestního práva mladistvých, nýbrž sociální politiky vůbec.

Podají-li se to, pak teprve bude moci trestní právo omeziti se na svůj ideální úkol, jež mu vymezuje klassická škola, tvořiti a hájiti hodnotní stupnici společenských vztahů a statků, k zdravému společenskému životu nutných.

ÚK PrF MU

3129S14329